

Turskom vojskom, oko 19 000 boraca, komandovali su: Muhtar-paša kao mušir (maršal), Selim-paša kao ferik (divizijski general), Osman-paša i Mustaj-paša kao brigadni generali i drugi, njima potčinjeni oficiri.

U brojno stanje crnogorske vojske nije uračunata **"bije-la vojska"**, koju su činile žene domođržice i čovječice, koje su bile sanitet i uz to nosile tain, preobuku, i svakovrsna bremena vojnicima nužna.

"Svaka je crnogorska žena nosila tamnu haljinu i svaka je, uvijek, bila za nekim u koroti... Zato je svaka od tih žena nosila crnu povezaču oko glave. Ali kad je trebalo da krene na bojište, da nosi hranu, rakiju, zavoje, da možda potonji put vidi nekoga svoga, ona je skinula crnu maramu, da ne sluti zlo, i stavila oko glave bijelu! Jer tim je maramama poslije trebalo – previjati rane! Ko bi previo ranu – crnom maramom!"⁸²

Na dan odsudne bitke (16/28 jula 1876) na Vučjem dolu, knjaz je, poštujući ratnu tradiciju, dozvolio sječu turskih glava. Na ovom mjestu, gotovo "opredijeljenom da bude slavno", turska vojska doživjela je strahovit poraz.

U konzulskim izvještajima "o slavnoj pobjedi Crnogoraca nad glavnokomandujućim u Hercegovini" nalaze se zanimljivi detalji. U izvještaju Jastrebova iz Mostara 23. VII/4 VIII stoji: "Ja nijesam pogriješio, kad sam pisao u raportu od 16 (28) jula, da odstupanje Crnogoraca sa Nevesinja i Bišine nije bilo posljedica navodne Muhtar-pašine pobjede nego da su Crnogorci da bi namamili Muhtara u klopku. Tako se i desilo... Bio je poražen do nogu na mjestu Vučji do, blizu Bileće, tako što se jedva on sam spasio bijegom, sa ostacima svoje vojske. Poraz je bio potpun. Sve ubijene i ranjene, njih oko 2 700 ljudi ostavio je na bojištu, sa šatorima i municijom. Lišio se vjetrova Selim-paše, koji je posječen u boju, a Osman-paša pao je u zarobljeništvo sa 350 ljudi."⁸³

Doko Lazarev Popović, Malocuca posjekao je Selim-pašu, a Luka Filipov, Dragišić, Piper, uhvatio je živa Osman-pašu, pa je zato i prozvan "Fatipaša". Gavro Vuković, pak, bilježi: "Turaka pade mrtvih 8 000, pogibe cio štab Muhtarov, 160 ubit

⁸² Dr Radoslav Rotković, Bitka na Vučjem dolu (1876), DABG Podgorica, 2000, str. 138, 139.

⁸³ Isto, str. 170.

ra i drugih vojnih starijšina. Knjaževa vojska imala je 72 poginula, 3 teško ranjena, koji su umrli od rana, i 115 lakše ranjenih.

Na Vučjem dolu neumrlom slavom ovjenočano je crnogorsko oružje. Slavna pobjeda "crnogorskih junaka, oslijenjenih ljubavlju k otečestvu i sviješću o pravičnosti svojega djela", u najvećem oduševljenju proslavljena je na Cetinju, a najviše pred Dvorom.

Bilo je zamjerki knjazu što nije gonio i potpunog propasti predao razbijenu Muhtarovu ordiju koja je bježala ka Bileći, već je "ceremonije činio" u slavu pobjede. No, to je bila mudra odluka vojenog predvoditelja, koji je znao da se utvrđena Bileća bez opsadnih topova zauzeti ne može. Možda je greška učinjena docnije kad se Muhtar nesmetano prebacio iz Bileće u Trebinje.

Poslije presudne bitke na Vučjem dolu knjaz je sa deset bataljona došao u Bjelopavliće, da osnaži svoju vojsku prema Arbaniji, a vojsku u Hercegovini predao je pod vrhovno zapovjedništvo vojvode Petra Vukotića.

"Bitka na Vučjem dolu 28. jula 1876. samo je kulminaciona tačka u oslobodilačkom pohodu u Hercegovinu, poslije koje je potučena turska vojska dugo bila ošamućena, a pobjednička crnogorsko-hercegovačka mogla je da odvoji nekoliko bataljona za pomoć južnom frontu, kako bi se Crna Gora vratila na svoje more, oteto 1571."⁸⁴

Na sektoru južne vojske pod komandom vojvode Boža Petrovića dejtvovala je turska vojska u jačini oko 15 000 vojnika. Turska vojska je prodirala od Skadra, Spuža i Podgorice u pravcu Kuča. Jedan njen odred napao je od Fundine, drugi odred za koncentraciju turske vojske i za pravce njenog prodora. Zbog toga je vojvoda Božo podijelio svoju vojsku na tri grupe: jedan dio poslao je ka Fundini, pod komandom vojvode Ilije Plamenca, drugi dio u pravcu Meduna, pod komandom vojvode Marka Miljanova, a treći dio ostavio je pod svojom neposrednom komandom u Doljanima. Na Fundini se prvo započela borba. Vojvoda Ilija Plamenac je 24. jula vodio upornu borbu od jutra do mraka i ispred noći je dobio izvještaj da je

⁸⁴ Isto, str. 9.